

Anteckningar från föredraget "**Demokrati bygger på ansvar**", i kulturhuset Kajutan,

Henån den 7 november 2013.

Arr: Fredsrörelsen på Orust, Orust kommun och studieförbundet SENSUS

Författaren och politikern **Bengt Berg** reflekterar över och läser dikter kring frågeställningarna:

- alla människors lika värde och en asylpolitik som håller människor på flykt
- har det litterära språket och litteraturen frånsagt sig ansvaret för etik och moral?

Bengt Berg (BB) är en mycket värdig person att axla dessa frågeställningars djup och bredd. Hans stora erfarenhet av många länder, många kulturer, likaså hans poetiska bearbetning av sociala och mänskliga dilemman och den varma humorn gör honom till vägledare in i kvällens tema. BBs bok "Värmland – Världen, tur och retur" speglar också en attityd, som tillmäter den nära, lokala miljön lika stor betydelse, som det globala perspektivet, för utvecklandet av demokratiska värderingar. Plattformen för demokratin bygger på ansvar **men grunden för detta ansvar vilar på människors jämlika kommunikation och samtal med varandra**. Denna ståndpunkt återkommer BB till flera gånger under kvällen och **språket** är därmed självklart centralt. Som bekräftelse på detta ger BB inledningsvis en politiskt betonad vinjett:

"Om ni hör en politiker tala om människovärde, etik och moral", säger BB, "fråga genast honom eller henne vad dessa ord i verkligheten betyder". Tanke, språk och handling måste hänga samman för att ge demokratisk trovärdighet.

Man förstår, utifrån föredraget, att BB främst fokuserar på de enskilda människornas ansvar att utgöra demokratins fundament. Människors kommunikation och medvetna goda handlingar utgör basen i ett demokratiskt samhälle. BB avhandlar således inte demokratibegreppet i form av konstitution, regeringsform, lagar och bestämmelser. De enskilda individernas språk står i centrum.

BB ger ännu ett exempel på hur människor kan uttrycka sig om sin livssituation, en **bild** kan vara ett språk. Inom ramen för Augusto Boals alfabetiseringsprojekt i Lima, Peru, gjordes en utställning av barns tolkning av ordet förtryck. BB besökte utställningen och fäste sig vid en tavla med en spik som motiv. Pojken som målat tavlan, hade uppmanats att rita sin idé om vad "förtryck" är. Barnet arbetade som skoputsare, hårda arbetsdagar, han orkade inte bära hem sin tunga verktygslåda varje kväll. Han fick då hyra en spik i en restaurang intill för att där hänga sina verktyg över natten "En spik kan rymma en hel berättelse", summerar BB.

**Demokrati bygger på ansvar** är kvällens tema. **Hur** byggs då människornas ansvarstagande upp? **Hur** tar det **litterära språket** och dess bärare **sitt** ansvar och **hur** skapas ett ansvar för människors lika värde och för människor på flykt. BB ger oss, under kvällen, många "spridda skurar" av exempel, som han kallar det, för att ringa in ett ansvarstagande samhälles fundamentala byggstenar.

"Vi lever i olika världar jorden runt", säger BB, "själv föddes jag 1946, i skarven mellan gamla Sverige och miljonprogrammet. Jag har många ljusa minnen". Härefter beskriver BB nostalgiskt, kåserande

men allvarsamt, sin uppväxtmiljö strax utanför Torsby, i Värmland på 50-talet. Åhörarna kan emotionellt lätt leva sig in i det goda, lilla samhället med sin tillgång till samt närhet till allt livsnödvändigt, skolan, lanthandeln, biblioteket, fotbollsplanen, allt inom en radie av två kilometer. I kyrkan fanns en bild med Daniel i lejongropen. Det var den tidens video. Framför allt betonar BB den trygghet, som det innebar att känna sin by väl, sedan generationer, att kunna kommunicera med medmänniskorna samt att uppleva sin tillhörighet och, som BB humoristiskt uttrycker sig, en identitetstrygghet i den egna dialekten: "för i det stora, glamorösa, exotiska Torsby, några kilometer bort, där talade man **svenska** och där låg tågstationen, kontakten med stora vida världen". Det var "dom" i Torsby.

BB ger ytterligare exempel från detta avlägsna tidevarv, då televisionen gjorde sitt intåg, t o m testbilden kunde man sätta på, för att få den stora upplevelsen med en bild, i en ny apparat, i hemmet. Med lätt dold, humoristisk men försonande självironi, säger BB sig ha en "svaghet för doften av lite bränt TV-damm, en doft, som infann sig varje gång, som man satte på sin snabbt ganska varma TV-apparat, Telefunken". Lukten av dammet hade hela världen med sig.

Utifrån denna trygga samhörighet och utifrån en snäv livsreferensram måste naturligtvis en utveckling ske med ett vidgande av synfältet. "Världen kom till Torsby via radion" säger BB, "Sveriges bilradio", inte att förglömma, filmer på biografen Stjärnan och inte minst genom att kanske någon dansk bil dök upp och registrerades av pojkar, som sysslade med att "skriva upp bilnummer", en mycket populär aktivitet, då man ännu av nummerplåten kunde se varifrån bilen kom.

BB påminner sig med nostalgisk glädje badhuset, tvagning av rosenkindade baderskor. Turistresor förekom knappast men BB inledde sitt resande till främmande länder och kontakt med andra kulturer med en första anhalt i Norge med dess efter kriget ännu gammaldags affärer, doft av läder, utan frysboxar.

Det uppstår ett samtal med publiken om fenomenet "socker- och margarinresor" från Sverige. Flera betydelsefulla associationer görs till dagens situation och till kvällens tema, **alla människors lika värde**. I dagens läge förekommer t.ex. en negativ syn på "romer som sägs stjäla eller missbruka förmåner". Exempel från publiken visar dock, hur svenskarna också "stal och missbrukade förmåner", man smugglade t.ex. mer socker och margarin än vad som var tillåtet, använde sig av grannens barn för att därmed också kunna föra hem större ransoner per familj. Någon för in begreppet "**stölder som överlevnadsstrategier**", därmed förlåtligt och ursäktligt. Men överlevnadsbehovet torde gälla romer i högre grad än 50-talets folkhemssvenskar, som smugglade utan att vara särskilt behövande. Dagens tiggande rumäner är familjeförsörjare men ses ofta som kriminella.

Vid tanken på tidigare positiva omdömen, om hur världen kom till Torsby, summerar BB att vi numera, i dagens samhälle "snarare gör oss immuna mot omvärlden". Sensmoralen visar, att det är svårt för oss människor att vidga synen från våra egna egoistiska behov, till förståelse för det **rättmätiga i även andra människors rättigheter och behov**. BB ger allt fler exempel på detta fenomen, svårigheten att leva sig in i andras behov, både demokratiska men även helt basala behov för ett rimligt liv. Hur kan vi uppnå rubriker "demokrati bygger på ansvar", om människor blundar för ansvaret att erkänna **alla människors lika värde**?

BB reflekterar över **migrationen** och att människor i alla tidevarv och av olika skäl förflyttat sig över stora områden. **Vem skall få bo var?** BB skulle vilja fråga Sverigedemokraterna om deras uppfattning om svenskamerikaner, vilka svikit sitt eget land och emigrerat. Hur skiljer sig detta från invandring till

Sverige? BB beskriver hur synen är just idag på de **flyktingar** som kommer från Syrien. I Torsby, säger BB, betraktas flyktingsituationen som ett besvär, det saknas mottagandestruktur. Ingen samordning finns heller mellan t.ex. boende och verksamhet. Bert Karlsson hyr ut sina hotellrum dyrt, kommunen är svagt engagerad, det **saknas perspektiv** i form av att "mottagande av flyktingar borde vara ett allmänt humanistiskt uppdrag".

BB fortsätter att reflektera över **likavärdesbegreppet**, dels utifrån sin trygga **lokaltillhörighet** ("en spik ner i myllan, mer djupt än brett"), konkret och närvarande, dels utifrån sin **världstillhörighet**. BB ser olikheter men också fundamentala likheter mellan människor världen runt, trots de olika villkoren, likheter ifråga om hur människorna beter sig mot varandra, att och varför barn gråter. BB menar också, att människor skaffar kunskaper och lär sig på olika sätt. Vetandet via Google är ett annat sätt än det vetande, som man erövrar i ett lokalsamhälle. Båda behövs. Men **vad lär man sig då** av t.ex. Latinamerikas blodiga historia med kolonialismen, utrotningen av indianska ursprungsbefolkningar och efterföljande diktaturer? Alla bör försöka besvara den frågan.

Temafrågan, "**vad är de intellektuellas ansvar**" för att lyfta fram dessa brott mot mänskliga rättigheter, vad är **litteraturens, författares och poeters ansvar** att ge upplysning och påverkan? Erni vill poängtera författarnas ansvar, på grund av deras förmåga att använda ord, språket, så att detta "tar tag i människor", "så att människor lyssnar". Bör vara "oberoende fyrstorn i mörkret" säger BB.

BB svarar inte genast och uttryckligt på detta inlägg, han ber att få läsa upp en dikt om "skor, världen och drömmar". "Drömmarna ger dina skor vingar, ta din chans!" (se nedan)

Denna dikt bygger på en tanke av **Ivar Lo Johansson** och sammanfattar BBs grundtes att **varje enskild människa har ansvar att höja sin röst för en demokratisk och jämlik värld**.

BB har en viktig jämlikhetsstentens, "**vi behöver varandra**". Det är för många en lång väg från tanke till ord. Dem kan jag bistå. Jag kan skriva dikter men behöver en annan människas hjälp att byta däck på min bil.

BB läser ännu en dikt för att aktualisera det blodiga 60-talet i Latinamerika. Diktsamlingen heter "**Hjärtats exempel. Dikter från Guatemala**". Ur den läser han "**Dikt om apolitiska intellektuella**", och han säger, att skildringen är en konstnärlig form för en smärtfylld verklighet. Författaren heter **Otto René Castillo**, bränd till döds av tortyr i Guatemala. Dikten bifogas i sin helhet på fredsrörelsens hemsida, men ett par rader återges här:

"... de enkla människorna lämnade mjölk ... dom kommer att fråga ... vad gjorde ni, när de fattiga led ... ni skall tiga stumma i er skam ..."

Så här kan en människa skriva, som upplevt lidande och offrat sig, säger BB.

En diskussion uppstår mellan BB och publiken om det faktum, att många författare kommer ur frikyrkoleden, **P-O Enquist** t.ex. Detta torde ha betydelse för både språkbruk och värderingar i deras texter. Kyrkans språk är kommunicerande men också förtryckande. Kyrkans ord kunde inte ifrågasättas. BB associerar till en situation, där PO Enquist inte tog sitt ansvar, som erkänd litterär person. I ett lyssnarprogram ställdes en fråga till honom angående romernas tiggeri. PO Enquist svarade utifrån sin uppfattning om allmosor, vilken härstammade ur hans uppfattning om kollekten i

kyrkan: "Jag ger aldrig slant". Istället kunde PO Enquist ha tagit sitt ansvar och valt att ge en djupare och mer reflekterad bild av romers situation och varför de måste tigga, anser BB.

Det finns andra maktspråk, militärens, manipulerande språk, över huvud taget åtskilliga språk i världen, inte blott språk inom den västerländska kulturen. Språkets inflytande har oändliga dimensioner. Erni påpekar på nytt, att de författare, som många av oss lyssnar till, borde ge en appell: "Se upp läsare, tänk på vad och hur texter påverkar er!" BB har också reflekterat över hur språk hänger samman, "språket speglar folket", säger BB, man kan faktiskt läsa en text på ett helt främmande språk men ändå få en vision om, vad det handlar om, många låneord kommer in i ett språk och binder samman språkgrupper. BB påminner sig en tidning han läst, på ett latinskt språk, på en ö, och plötsligen ser han ordet "ombudsman" mitt i texten. Vad tänker man då? BB associerar vidare till författaren **Jörn Riel**, som skrivit boken "**Du bor i Ditt namn**". Namnet är vår identitet, och vad innebär detta, frågar BB, för de papperslösa flyktingar, som kanske måste byta identitet, tvingas kasta sitt pass och skaffa ett nytt med nytt namn för att kunna bygga upp ett nytt liv. Dessa personer tvingas många gånger leva ett liv utan demokratiska rättigheter, de utför ett arbete utan att officiellt finnas. BB påminner oss om, hur vi t o m vänjer oss vid de hemlösa, att de finns men inte syns. Detta är **avhumanisering**, säger BB. Det finns **ingen samhällsstrukturell lösning** på detta och dagarna går, utan att man gör något åt det. Med sin egen dikt, "**De andra**", vill BB åskådliggöra den **mänskliga dubbelheten**, dilemmat att fyllas av sina egna privata glädjeämnen, t.ex. barnbarnen, samtidigt som man (in)ser lidandet i sin omgivning. Denna dikt, "**De andra**", skulle kunna ingå i en diktsamling benämnd "**De till hälften osynliga**". Osynligheten, menar BB, är den enda förändring, som skett sedan **Göran Tunströms diktsamling "De andra, de till hälften synliga"**, utgavs. Han vill också markera, att det finns en stor skillnad mellan att **synas och bli sedd**.

BB beskriver olika språkliga sätt för att ge sin egen poesi väckande formuleringar, t ex omvandla slogans, reklamtexter och paroller till slagkraftiga, medvetandegörande budskap. Uddeholms paroll "Värmland är vår hembygd, världen är vår marknad" vill BB utbyta mot att "Världen är vår hembygd". Här läser BB dikten "**Två röda bär**", som beskriver de stora bolagens överhöghet, förtryck och utnyttjande av folket.

BB är en poet, som förmår använda språket i jämlikhetens och ansvarstagandets tjänst och han inbjuder auditoriet att ta del av denna väg: "Använd din röst, ta din chans"!

En **enkla form av språk och kommunikation**, men livsuppehållande, är den kontakt som fånglade människor kan skapa genom knackningar i murarna. BB refererar en föreläsning av Johan Persson och Martin Schibbye, som berättade om sin tid i fängelse och hur de använt sig av denna metod för att få kontakt med varandra. Knackningstakten "kvart-över-elva-halv-tolv" känner alla svenskar till, eller, säger BB, kommer denna knackningsfrekvens från "hälsan-för-halsen-Bronzo!"? Lika svenskt. Uttrycksfull konst skapad i fängelse är också ett språk. BB berättar från en dokumentär om apartheidtiden i Sydafrika, om en fånglad person, som fått en liten tvålbit för sin hygien, men istället formade den till en liten skulptur. Ett egendomligt sammanträffande var, att BB långt senare träffade en person för vilken han berättade händelsen. Personen svarade "Det var jag" och visade sig vara den store konstnären och apartheidmotståndaren **Breyten Breytenbach**! BB vill kalla detta inneboende behov att skapa något, ett sorts konstspråk, för ett "rop ut i kosmos", då inget annat står till buds.

BB sammanfattar sin grundläggande syn på demokrati med att understryka, **att samtalet, ett personligt möte mellan människor, utgör den sanna grunden för ett jämlikt samhälle.**

Ett iögonenfallande exempel på ett ojämlikt samhälle, menar BB, är att Selma Lagerlöf fick sitt Nobelpris innan hon ens fått rösträtt. Undergrävande av demokratin är likaså den teknifiering som ökar i vårt samhälle, man möter inte människor vid kontakt med banker och myndigheter, istället av röstbrevlådor, automatiska telefonsvarare, att inte kunna betala bussbiljetten till chauffören. Allt detta undergräver relationer, empati och kontakt. Cirka en miljon svenskar använder inte dator. Internets ökade användning bygger ett klassamhälle. Att rösta med dator hemifrån, är det fördjupad demokrati?

Publiken är mycket engagerad i en dialog med föreläsaren och många vill bejaka BBs synsätt, att vi enskilda människor måste observera oss själva och vår benägenhet att beskylla andra för samma sak, som vi själva gör oss skyldiga till. Många inlägg vittnar om, hur man får lägga band på egna, primitiva fördomsfulla reaktioner, vilka ofta reflexmässigt dyker upp. "Varför skall romerna stå där och röka, dom borde använda sina pengar till att köpa mat istället." "De sätter allt sitt skräp i en vackert odlad trädgård". Samtidigt kan iakttagande av "**politisk och moralisk korrekthet**", således att t.ex. hejda alla invandrarfientliga uttryck, hindra en **saklig** diskussion om vad som är ett moraliskt beteende. Vi måste våga ifrågasätta den s.k. hederskulturens normer. Får man kritisera en romsk flicka på ett snabbköp för att hon råkar välta korgar? Ja, kanske, om man vänder sig till en bråkig flicka och inte till en ROMSK flicka. En åhörare betonar just detta, att hon vill bli bemött och eventuellt kritiserad som enskild individ, INTE för att hon tillhör en viss folkgrupp. Detta blir i så fall ett exempel på rasism. Men vissa tillmälen får man kanske ta med en klacksark, är också en synpunkt att värdera. BB ger gång på gång budskapet, att alla måste syna sin egen historia, sin egen kulturgrupps begångna vidrigheter, inse sin egen kapacitet att åstadkomma det onda. "Lägg inte ondskan någon annanstans", säger någon i publiken. BB menar, att kultur och bildning kan föra människors medvetande framåt men upprörs över hur public service, med sitt banala språk och underliga gester, snarare för oss bort från sann moral och möjlighet att träna oss i jämlikt, demokratiskt tänkande. "**Hur använder vi oss egentligen av den demokrati, som vi har i Sverige**", frågas BB. "Vart fjärde år dyker frågan upp i och med valen men vad gör vi däremellan?" "**Hur skall den formella demokratin komma ut i verkligheten, det måste bli ett levande blodomlopp**".

Diskussionen, **samtalet**, böljar fram och tillbaka och ett kreativt tänkande kring temakvällens frågor blandas med de belysande och levande dikter, som BB läser under diskussionens gång. Uttrycket "inga dikter efter Auschwitz" balanserar BB med att nya dikter, trots den fasansfulla Holocaust kan ge motpoler till onda handlingar, skapa tron på att det goda också finns. Frågan uppstår i detta sammanhang, hur man med behållning skall kunna läsa dikter av en person med rasistisk grundsyn, t.ex. nobelpristagaren Knut Hamsun. Hur skall man medmänskligt och jämlikt betrakta människor, som har en invandrarfientlig inställning, såsom Sverigedemokraterna har, frågar BB och belyser jämlikhetsfrågan på både en moralisk och filosofisk nivå med ett personligt exempel. BB hade vid ett tillfälle blivit tillfrågad av en reporter, hur han kände, att det var att stå i samma matkö som sverigedemokrater, i riksdagshuset. BB svarade, "Det kurrar väl av hunger i deras magar också". Ett sådant svar är sant människovärdigt. **Det reflexmässiga tänkandet i "vi-och-dom-termer" måste ständigt bekämpas.** Men glöm inte tryggheten i tillhörigheten, "**vi från norrland**"! Det finns också positiva, pålagda karaktärsdrag, en **omvänd rasism**, att vara från Österrike innebär för vissa att detta folk är glada, trallar och bakar kakor.

Allt tack till Bengt Berg för hans levandegörande föreläsningsdialog kring grunderna för ett jämlikt och ansvarstagande samhälle grundat på en äkta dialog mellan människor med respekt för varandra.

Som avslutning läser Erni upp en insändare från IKFF om en aktionsgrupp för att rädda Vättern och Göteborgs skärgård från militära övningar. Hon påminner också om idén att bilda en aktionsgrupp för att demonstrera mot drönarprojektet vid SAAB i Linköping.

De i föredraget lästa dikterna återfinns i sin helhet på Fredsrörelsens hemsida:

[www.fredsrörelsen-pa-orust.se](http://www.fredsrörelsen-pa-orust.se)

**Bengt Berg:**

Det står ett par skor vid dörren

Bolagsbrodyr och fattigmansdräll ur Katta är som Leeds 1979

Två röda bär ur diktsamlingen Handelsresande i nordiskt vemod

De andra

Vi ger varandra solen

**Otto René Castillo, Guatemala**

Dikt om apolitiska intellektuella. Ur diktsamlingen Hjärtats exempel. Dikter från Guatemala

Bengt Bergs föreläsning ingår i höstens serie om "Våldets språk och fredens".

Agneta Pleijel, som hade förhinder idag, kommer att föreläsa vid senare tillfälle.

Vid anteckningarna Birgitta Edvinson